

Ünnepelésünk méltó s tanulságos szónoklatok meghallgatásával, cigányzeneszó mellett az ökörsütés, bor sör és a szegénység közt a sült ökör húsa, kenyér és perecek kiosztásával lett gazdagítva.

Május 11-én városunkban, mint Csanádvármegye székhelyén, vármegyénk tart ünnepséget.

Kristóffy József megyei főjegyző a mily emelkedett hangulatú és magvas oly kiváló előadással fűszerezett emlékbeszéddel gyönyörködtette a zsűfólásig megtelt közgyűlést minden rendű és rangú tagját.

Emelte az ünnepély magasztosságát megyénk érdemekben gazdag főispánja Lonovics József úrnak a megyei árvaház javára 2000 koronából álló alapítvány tétele és fia Lonovics Gyula ugyanezen célra szintén 2000 korona tétele.

Június 3-án főgymnasiumunknak államosítására vonatkozó vallás- és közokt. miniszter rendelete leküldeték.

Július 1-én városunk főközlekedési utcái közepében tervbe vett kövezése az Uri-utca végén levő főszolgabírói hivatal előtt megkezdett s az Uri-utca kocsijárójának makadám aszfaltozása augusztus 12-én befejeztetett, a vasúti indóháztól a Lonovics sugárúton szeptember 10-én innen a Szegedi-utcán át a város közháza előtt a püspöki lak irányáig, október 19-én a város közházától az aradi út mentén a Borotvás házig terjedő aszfalt kocsút pedig október 9-én lett a közlekedésnek átadva, a piacszternek mintegy fele részé hasított kőburkolattal ellátatott s a zord idő előhaladott volta miatt a többi része félbe maradt.

Szeptember 12-én rendezett tanácsú városunkban az általános tisztújítás megejtvén, Széll György 113 szavazattal 85 ellenében polgármesterré ismételve megválasztatott.

Október 28-án előre számított nagy küzdelem után Justh Gyula a város képviselőjévé választatott meg.

Deczember 16-án tartatott városi képviselői közgyűlésen gróf Teleky József volt országgyűlési képviselő a város díszpolgárává választatik.

Midőn a fentebbiekben múlt 1896. évben történt nevezetesebb esetekről beszámolni van szerencsém, egyben szabadjon kérem a tisztelt képviselőtestület minden tagját s ezzel a város közönségét, miszerint valamint a múltban, úgy a jövőben is támogassa tisztviselőinek jóra való törekvését, kiknek minden szerénység megsértése nélkül elismerni kell, hogy az adott viszonyok között a rendelkezésükre állott eszközök mellett hivatásuknak és kötelességüknek megfeleltek.

És jövőt illetőleg, ha városunk közönsége jóakarata férfias elszántsággal tettekkel nyilvánul meg, szeretett városunknak további fejlődése és előhaladása el nem maradhat.

Makón, 1897. évi május 31.

Széll György
polgármester

Közzétesszi: Szabó Jenő

Szabó Dezső és Németh László¹

1926–1934-ig a budai Attila utcai Verbőczy gimnáziumba jártam. Iskolámtól 200 méterre, az Attila utca és Pauler utca sarkán, ahol most az OTP ormótlan kockaháza van, állt a Philadelphia kávéház, „kirakatában” volt látható Szabó Dezső.

A Philadelphia mögött, az Attila utca 4. sz. házában lakott 1926–1932-ig Németh László. Itt nyitotta meg friss diplomás fogorvosként rendelőjét; itt érlelte a Tanúban megjelent klasszikus esszéit.

Ötszáz méterrel tovább, a Mikó utcában volt Márai Sándor lakása, és majdnem vele szemben, a Tábor utcában Kosztolányi Dezsőé.

A Krisztinavárosnak irodalmi levegője volt.

¹Elhangzott 1992. február 12. a MDF Akadémián, Gróh Gáspár Az egész látóhatár – Szabó Dezső, a tanulmányiró című előadásához fűzött hozzászólásként. (Szerk.)

Mindezt 16 évesen érzékelttem először, amikor már kinőttem a May Károly- és Verne Gyula-regényekből, és Jókai mellett merészebb irodalmi kalandokra indultam. Ekkor került a kezembe Az elsodort falu, Szabó Dezső nagy regénye. Óriási hatással volt rám, ahogyan a háborúcsináló diplomataikat, a négy éven át magyar életet tékozló politikusokat, a világháborún élősködő hadiszállítókat, az áruló írástudó újságírókat támadta indulatos mondataival.

„Kímélni a magyar vért: ez az első, legszentebb, áthághatatlan törvény” – írta regényében. Faluról jöttem, apám a galíciai fronton halt meg; bizonyára ez is befolyásolt, mert ezután már csak Szabó Dezső szemével néztem a magyar közéletet, politikát. Óriásnak tekintettem az író és szinte naponta elstéltam a Philadelphia kávéház előtt, hogy lássam. Bűszke tartásával, mint aki trónon ülő királyt személyesít meg, valódi királyt, irodalmi királyt láttam benne, nem a Németh László által ironikusan jellemzett „a Philadelphia kávéház halhatatlanság-kirakatába kitett Szabó Dezsőt.” (A gunyoros mondat után 10 sorral viszont ezt olvashatjuk: „Az elsodort falu Szabó Dezső egész életét kimondó, legjelentékenyebb műve, a magyar irodalomtörténetből ki nem fakítható remek.”)

Az egymás közelében élő négy író legnagyobbjaink közé tartozik. Németh Lászlót gimnáziumi éveim alatt nem ismertem, de Márai Vasárnapi krónikáit, és Kosztolányi karcolatait már olvastam a Pesti Hírlapban. A Tanút egyetemista koromban ismertem meg.

Szoros barátság nem alakult ki az írók között, de bizonyára sokszor találkoztak. Szabó Dezsőnek nem volt barátja, Németh László nem ért rá a barátkozásra. Nekem mindegyikük a szívemhez nőtt, könyvtáramban összes írásuk ott áll egymás mellett.

Mi vonzott hozzájuk, mivel láncoltak olvasóként magukhoz? Azt hiszem, nekem ők jelentették a „magas” műveltséget, elvlaszthatatlanul kötődve a magyarsághoz, a magyar nyelvhez.

Kosztolányi nyelvünk szerelmese. Nyelvművelő kötetének címe: Erős várunk a nyelv. Megható ennek a több nyelven tudó írónak a vallomása: „Az a tény, hogy az anyanyelvem magyar, életem legnagyobb eseménye.”

A szepességi szász Grosschmid familia leszármazottja, Márai emigrációban írt naplójában olvasható a szívszorító gyónás: „számomra nincs más haza, csak az anyanyelv.”

Németh László sohasem fejezte ki hazaszeretettét hangzatos vallomásban. Ő olyan módon szerette fajtáját, hazáját, akár Széchenyi: keserű kritikával, mindig tanítva „nehézfajú nemzetét.”

Ha valaki összegyűjtené Szabó Dezső műveiből a bennük előforduló „magyar” és „magyarság” szavakat, vaskos kötetre való mennyiség keletkezne. Szabó Dezső szuverén zseninek tartotta magát, lenézte a fiatalokat, epigonjainak tekintette őket. Németh László ezt mondja róla: „...nem valami hálás dolog egy írónak, aki a maga galandférgének nevezett bennünket, a nagyságát bizonyítani.” „Összesen öt neves magyar alkotóról tudok, akiket Szabó Dezső egyetlen szóval sem bántott meg soha: Ady, Bartók, Kodály, Tóth Árpád és Juhász Gyula. Kiváló szónok volt, ezt tudta magáról. Szeretett szerepelni. Németh László szerint: „Szabó Dezsőnek tömeg nélkül nincs értelme.”

1928-ban „Sületlenség Tamási könyve” címmel – Németh László szavait idézve – „hőhéreikkben” dorongolta le a fiatal író, a saját stílusát, hatását fedezve fel Tamási regényében. Németh László megvédte Tamásit Szabó Dezső ellenében. Tehetséges költőnek nevezi, akit sajnálatos lenne egy kevésbé sikerült műve alapján végleg elkedvetleníteni az irodalomtól.

Németh Lászlót 1941-ben Kovách Aladár, Püski lektora rábeszélte, hogy a kiadás előtt álló Minőség forradalmát ajánlja Szabó Dezsőnek. Ebből az alkalomból visszaemlékezik 1928-ra, Szabó Dezsővel való kapcsolatára: „Az érintkezés köztünk már a Tamási-bírálat után megszakadt, amikor ő még mint kimerévített lángész ült a Philadelphia kávéház kirakatában, s én mint undorodó fogorvos, surrantam el köszönés nélkül a nagysága alatt.” Szabó Dezső némi gondolkodás után kegyesen elfogadta az ajánlást.

Hogy kerülhetett sor arra, hogy a Szabó Dezső viselkedésétől, megnyilatkozásaitól idegenkedő Németh Lászlót rá lehetett beszélni, hogy jelentős művét olyan személynek ajánlja, akit – Gulyás Pálnak írt levelében „a helytelen írói magatartás fényes illusztrációjának nevez.” „A világtörténelem talajmozgása, a cseh és lengyel államok összeomlása a bennszülött értelmiséget is fölverte” – írja. Közelebb kell a szellemi erőket hozni egymáshoz; elvállalta a soha nem kívánt előadói szereplést az ügy érdekében. „Az én számomra a pokol előképe egy előadói dobogó. Amikor én a közönség fölé kiálltam, mindig elfogott a vadság,

lényem egésze volt megsértve, e fölé a sok zsírtól csillogó fej fölé odavonszoltan.” De a feladat: „...olyan szigeteket szervezni az ellenállás számára, amelyeken a szellem kínesei nem válhatnak az imperializmus alkalmi fegyverévé.”

A Tanuban megjelent tanulmányok kötetben való kiadása, a Minőség forradalma is a mozgalom érdekeit szolgálta. De Németh László nem bízott a magyar értelmiségben, ezért fogadta el Kovách Aladár javaslatát: ajánlja könyvét Szabó Dezsőnek. „...szükségem volt egy szimbólumra, amely a szétdobott magyar szigeteken fellobbanjon. S szegény magyarok: ők mégiscsak leginkább erre a lángeszű ripacsra értek meg.”

Szabó Dezső ideológiájában korántsem állt olyan távol Németh Lászlótól, ahogyan azt az idézett jelzőből következtetni lehetne. Világnézetükben erős kötelékek kapcsolták őket össze. Mindketten Adyt tekintették mesterüknek; magyarságunkról, nyelvünkről, történelmi múltunkról, a feudális úri Magyarországról, a kiegyezésről, középosztályunk hibáiról szinte azonos a véleményük. Közös bennük a nemzetért való aggodás, a szándék, hogy tenni kell valamit a jövő érdekében. Mindketten táborot akarnak szervezni és ebben összefogni a magyarság jobbait, hogy egy új középosztály keletkezék és annak révén tehetséges fajtánk a népek versenyében az öt megillető helyre kerüljön.

Ezt a célt egyikük sem tudta megvalósítani. Az utópista Németh László szövetségeseiben is az elképzelt minőséget kereste és elriadt a hozzá közeledőktől. Szabó Dezső mindenkitől a teljes behódolást követelte, kinyilatkoztatásainak kritika nélküli elfogadását igényelte. Ugyanakkor megvetette a kritika nélküli behódolókat, lenézte a gerinctelenekeket. Feloldhatatlan paradoxon.

A Szabó Dezső szellemével viaskodó 27 éves Németh László a nála 22 évvel idősebb Szabó Dezsőről így vélekedett: „...évente berúgtam tőle s évente kijózanodtam. 18–24. évem közt Szabó Dezső-párti és Szabó Dezső-ellenes szakokra tudom az életem oszani... Ady verte föl bennünk az emberséget, ő fakasztotta föl érzéseinket, az ő mitológiája szállta meg a világra eszmélő érzekeinket. De Szabó Dezsővel küzdünk a világnézetért. Az ő koncepciója elsősorban az ifjúságnak volt Tízparancsolat... Világképe minden helyzetben állásfoglalást jelentett, rendszerbe öntött szöveget, amelyet nem lehet szálanként megbontani. El kellett fogadni vagy el kellett rúgni. Elfogadom és elrúgom. Egyszer, ötször, útszer. Lehetek-e ezzel az emberrel szemben kritikus? Emelhet-e ember az apjára bonckést vagy pszichológiai szempontokat?”

Ugyanebben az írásban mondja: „Az író teremthet politikusokat, de nem lehet politikus.” Az a Németh László mondja ezt, aki egész életén át azért kavart maga körül viharokat, mert mondanivalói mindig politikai állásfoglalások is voltak.

Kevésbé ismert, hogy a megítélésében hullámzó véleményű Németh László 1938-ban, Csehszlovákia Hitler által történt lerohanása után találkozott Kozma Miklóssal, aki röviddel azelőtt mondott le a belügyminiszterségről. Az író a hozzá hasonlóan borúlátó Kozmának azt javasolta, hogy hazánk várható lerohanása esetén küldjenek ki Amerikába embereket, hogy „legyen azonnal kormányunk... Amikor megmondtam, kit kiáltanak ki elnöknek, kikacagtak... Én Szabó Dezsőt küldtem volna ki.” Ezekben az években már úgy látta, hogy a Szabó Dezső-típusú, széles műveltségű író-politikusokra is szüksége lehet egy országnak.

A Szabó Dezső felett 27 évesen ítéletet mondó Németh László 10 évvel később a politika harcmezéjén sorsársakká váltak volna –, „...hogya magam fejére olvassak: időben siettem-e én Szabó Dezső fölmentésére?” Ugyancsak a társadalomból kirekesztődött Szabó Dezső sorsának megértése diktálja következő mondatát: „Akármilyen szánalmasan kerül előd Lear, gondolnod kell rá, hogy király volt.”

Kossuth és Széchenyi igazságain több mint száz éve vitatkoznak. Ellentéteiket hasonlítani merem két jelentős írónk szembenállásához, akik nemzetünk sorsáért egyformán tenni akartak, egymást meg nem értve. Kossuthot és Széchenyit céljaik, hazaszeretetük összekapcsolta, mégis ellenfelek voltak. Kossuth, a szuggesztív szónok, aki a nagy igazságok mellett retorikájával elbűvöli, lenyűgözi, néha megtéveszti, félrevezeti rajongóit. Szándékai kivitelezésénél sokszor számítások helyett a lelkesedésre épít. Gyakran elragadják indulatai, azt mondja, amiről meg van győződve, hogy szívesen hallják rajongói. Életeleme a népszerűség bődítő italának kóstolgatása.

Ennek a tömegsikerre biztosan számító népszónoknak ellentípusa a gondolataival hatni akaró, minden mondatáért felelősséget érző pedagógus típusú politikus. Mondanivalói

súlyosak, nehezen emészthetők. Nem kápráztatja el híveit, inkább gondolkodásukat akarja serkenteni. Hatása kisebb körben érvényesül, de szavai időállóak. Kritikus szemlélete miatt nem számíthat népszerűsége.

Ha egy nép lelkületében közelebb áll a romantikához, mint a mérlegelő spekulatív tipushoz, vezérért is magához hasonlóan akarja látni. Mellette csak másodlagosan juthat szóhoz a szellemileg többlet igénylő, mérlegelő-bíráló fajta vezető.

Ez az elmefuttatás korántsem akarja leértékelni a látszatra higabb anyagból építkező Kossuth-Szabó Dezső-típusú közéleti személyeket. Németh Lászlónak nem az ideológus Szabó Dezső ellen volt kifogása, hanem a könnyű fajsúlyú mondanivalójú népszónok, a vásári kikiáltó típusú demagóg ellen. Széchenyi sem a gondolatokkal érvelő Kossuthot tartotta ellenfelének, hanem a légvárepítő, eleve irreális tervekkel nemzete erejét fogyasztó népezért.

Németh László többek között így elemezte a Szabó Dezsőben kifogásolt magatartást: „Byronra emlékeztetett sok tekintetben: féktelen gúny a társadalom ellen, lírai áradás a tisztaság, egyszerűség előtt. Szabó Dezső az ország vérbajának nevezte az arisztokratákat, kiűzte, legalább elvben a zsidókat, keresztes háborút hirdetett a svábok és a papok ellen, s megüporta a buta magyar középosztályt. A kritikazuhatagban ketten maradtak csak lábón: két mitológikus alak: a Zseni és a Paraszt. A magyar életnek kettejük találkozásából kellett megújhódnia. Ezt az ifjúság persze első szempillantásra belátta, s eszébe nem jutott megkérdézni, hogy a nagy mitológiai találkozó hol, milyen körülmények között zajlik majd le. A paraszt szóba ereszkedik a másik paraszttal, esetleg a jegyzővel, tanítóval, de amióta világ a világ, sohasem ereszkedett szóba a zsenivel. Az ő tiltó találkozójukhoz gondosan előkészített terep kell, s ez nem lehet más, mint a középosztály egy részének hivatástudata s lelkiismerete. Ahhoz, hogy a mi ifjúságunk a zseni és paraszt párbeszédét megrendezhesse, elsősorban kitűnő középosztállyá kellett volna lennie, mely a zsenit valóban megérti, s a parasztság fölemelkedéséért európai eszközökkel szűd.”

Mi, akik szemtől szembe ülve hallgattuk a szuggesztív szónok Szabó Dezsőt, hatása alól egész életünkben nem tudtunk szabadulni. Talán hasonló élményt raktároztak el magukban azok, akik Kossuthot hallották beszélni. Ennek a lelkendező nemzedéknek fenntartás nélküli Szabó Dezső-hívei már szinte kihaltak, személyes varázsa legenda lett. Némely megállapításairól később is vitakoznak majd elfogultan és elfogulatlanul. Az ő tevékenységének korszaka az 1920–1930-as évek korszerűsége történelem lett, az akkori nagy kérdések jelentőségét már nem érezzük. Bizonyos eszmék azonban, amíg a nemzet él, nem veszítik el időszerűségüket. Szabó Dezsőt nemcsak az irodalomtörténet fogja megőrizni, de számos gondolata, nemzetünk sorsát érintő elvei, tanácsai minden korban élők maradnak, későbbi korok újra és újra felfedezik azokat.

Németh László 1932-ben a Tanú bevezetőjében a „szorongó tájékozatlanság”-ról szolt. „Hajótöröttek vagyunk, akik a csillagokat nézzük s a partot keressük abban a hitben, hogy van part, s a csillagok vezetnek.” Szécczilált társadalmunkért, megzavart nemzeti tudatunkért, hitünk elvesztéséért az ötágú csillag garázda korszaka után ma is aggódba keressük az iránymutató csillagot. Tájékozódásunkban segítséget kapunk Szabó Dezsőtől is, számos tanulmánya iránymutató lehet ma is. Gondolatai termékenyíthetik közéletünket, erősíthetik nemzet tudatunkat. Olvassuk gondolatait:

„Mi a haza mindenek előtt, mindenek fölött, minden sírokon át? A közös múltból, közös munkából, közös életérdekekből, közös szenvedésekből és örömeiből kiépült szellem világa, melyet ellenség meg nem szállhat, békekonferencia szét nem oszthat. Ez a meghalhatatlan szolidaritás az egyetlen igazi emberi imperializmus.”

„Nem azt kívánom, hogy a magyar tűzhelynél hátrány legyen az, hogy valaki más vérű. Azt kérem: ne legyen előny az, hogy valaki nem magyar.”

„A nyelv lelkünk lelke, egyéniségünk ősi izenetű legfőbb formálója, a nyelv századokon, évezredekken, temetőken, fájdalmonkon, örömeiken át a legegycetemesebb, legszerveesebb szolidaritás, és a nyelvben tudunk lélek szerint velemozdulni azokkal, akik még eljövendő századok barázdáit fogják húzni. Magyar nyelv nélkül nincs magyarság, nincs magyar ember.”

„Az egész emberiség, az egész emberi termés, kultúra végső veszedelmét jelentené, ha valaha az a felfogás hatalmasodnék el: hogy szám szerint kisebb nemzeteket kevesebb jog, kevesebb szabadság és életlehetőség, történelmi egyéniségük megélésének korlátozottabb mozgása illeti meg, mint a nagyszámuakat.”

„Az a nép, mely nehéz időkben a szenvedés és a gyáva lemondás közt meri elvállalni a szenvedést: előbb-utóbb feshabradul a lemondás kényszeré alá.”

„Minden magyar felelős minden magyarért.”

Németh László úgy látta, hogy a Szabó Dezső búvkörébe került fiatalság, amely a későbbi középosztály részét alkotta, inkább a byroni romantika világában élte életét, gondolkodás és tanulás helyett a könnyebbik utat, az ábrándozást választotta. A nemzetiszinű lelkesedés, a felületes világszemlélet, a búsmagyardoklás taborába tartozóktól a kritikus Németh László számonkéri, hogy mit tettek életükben azért, hogy közelebb kerüljünk az általa és Széchenyi által elképzelt Magyarországhoz. Kegyetlen, de igaz számonkérés:

„Szabó Dezsőnek mindig volt pártja a szívekben, de milyen kevésbé serkentődtek ezek a hiszékeny szívek arra, amire a legjobban kellett volna: Önművelésre?”

Püski Sándor az elmúlt évben kiadta Szabó Dezső tanulmányainak átfogó gyűjteményét. Talán ő sem számított rá, hogy az olcsónak nem mondható *Az egész látohatár* sikeres kiadványnak bizonyult; a negyven évig elhallgattatott író tehát számon tartja az országot. Azok, akik megkérdőjelezték időszerűségét, azoknak válasz ez a könyvsiker.

Bevezetőben az 1930-as évek krisztinavárosi irodalmi levegőjét említettem. Most, hat évtizeddel később, a volt kávéház és a három nagy író volt lakása közvetlen közelében az irodalmat Püski Sándor könyvesháza sugározza. Hivatást teljesített egész életében, szükség van rá ma is. „Gutenberg, ez a Zaublerlehring feltalálta a könyvnyomtatást, s elszaporította a könyvet; most a könyv megfojtja az irodalmat” – mondja Németh László. Püski Sándor azért küzd, hogy a valódi irodalom életben maradjon.

Dr. Kovács Zoltán

Rituális tárgycsere a csíkszentdomokosi lakodalomban

A brassói képtárban néhány évvel ezelőtt egy közepes méretű kép ragadta meg a figyelmemet. A festő nevére már nem emlékszem, a képaláírásra viszont igen: a hozomány (Zestrea) volt. Paraszti tisztaszobában, cseregékkel, csipkés lepedőkkel és párnákkal gerendáig rakott menyasszonyi ágy, és előtte, háttal az ágynak, széken ülve, eres kezeit térdén nyugtatta az „életmű” alkotója: a görbe hátú édesanya.

A még középkorú, de mégis anyóképpen ülő asszony már a háta mögött tudta azt, amit megalkotott, szemet rontó, háterincet ferdítő tárgyait már nem tekintette magáénak, csupán öngazolásnak; mintha azt mondta volna: Itt van, vigyék! Rakjátok a leányom, az új asszony tisztaszobájába! Az utánuk maradt üres helyet majd kitöltöm azokkal a darabokkal, amelyeket egykor az én szüleimtől kaptam, meg azokkal, melyeket időközben még szereztem.

Csíkszentdomokosi lakodalmi szokáskutatásaim során sokszor eszembe jutott ez a kép. A hozományos otthoni élettér tárgyainak, kellékeinek különös sorsa sejlett fel bennem. A festmény a hozomány és az anya egyéni viszonyát sugallta, egy asszonyi élet során. A perefernum vagy pernevitel, ahogy itt nevezik, és amely a lakodalmat mindig megelőzi, ezt a viszonyt felbontja, a szó igazi értelmében szocializálja az elvitel és az azt követő néhány nap időtartamára. Utána pedig a tárgyak, a kelengyedarabok és ember kapcsolata ismét egyénivé, zártabbá válik, a nagyközösség érdeklődési köréből lassan kihull, családivá szűkül.

Más szóval, a tárgyakkal is valami hasonló folyamat zajlik, mint a menyasszonnyal. A leányom, a lakodalom során megváltozik társadalmi környezete és helyzete: elválik szüleitől, asszony lesz belőle, miközben az átmenet egész sor ritusának vetik alá népes közönség jelenlétében, mely épp ezáltal szerez tudomást az egyén élete változásáról, és ismeri el az átmenetet.

Ha arányaiban nem is mérhető a menyasszony elviteléhez, de a hozomány „átmenetelét” mindenképpen fontos közösségi mozzanata a lakodalmi színjátéknak; mondhatnám úgy is, hogy ebben a jelenetben maguk a tárgyak játszik el azt a szerepet egy kisebb közösség előtt és közreműködésével, ami aztán a leánnyal ismétlődik meg a nagyobb nyilvánosság részvételével. Ugyanis a perefernum körül találkozik előbbben, képviseleti alapon, a két